

שחררתי מזה ע"פ תעודה רפואית, באיזו הנמקה איני זוכר. לא יכולתי לתאר את עצמי על מקבילית או בקפיצה. בניגוד להנחות דאז, שללא אימון גופני אי אפשר להתקיים בחיים, הסתדרתי בכל זאת לא רע, בהתחשב בעובדה שעבדתי עבודה גופנית כל ימי חיי.

יחסי האישי לבית הספר היה יחס של פחד והסתייגות מוחלטת. פחדתי מכל יום, שהיה עלי ללכת לביה"ס. תחושתי הייתה תחושה של עוינות, לאו דווקא מצד המורים, אלא מצדם של הילדים. את הסיבה לא ידעתי; לא הצטיינתי בלימודים ואיש לא היה יכול לקנא בי. אני מניח שהעוינות, במידה והייתה קיימת, יסודה בחוסר היכולת שלי ליצור מגע עם התלמידים. הדבר הזה לא השתנה עד הסוף. המתחים הפוליטיים אחרי 1930 החריפו את המצב, אך הם לא היו הגורם. מאחר ולא הייתה לי הזדמנות להיכנס לתנועת נוער, נשארתי למעשה בלי חברה בכלל. רק שנים אחרי כן, כאיש מבוגר, חשתי את ההפסד של שנות הנועורים.

לקראת חג המולד 1927 הסתיימה הבניה בחנות. מחצית הקומה השנייה, ז.א. הדירה שהתפתחה, התווספה לחנות. קומה ב' קושרה לחנות ע"י מדרגות רחבות ידיים. הקומה הפכה למח' הלבשת נשים - שמלות ומעילים - וכובעים. חדר אחד קטן בקצה אולם המכירות שימש ככובענייה ומתפרה לתיקונים, חדר שני שימש כמשרד והנהלת חשבונות. אמי ישבה שם וניהלה את החשבונות והיו שנים שעשתה גם את המאזנים. היה גם מקום למזכירה עם מכונת כתיבה, ומסביב מדפים מלאים תיקים. כיצד אפשר היה להסתובב שם, קשה לתאר היום. במתפרה עסקו בעיקר בעשיית כובעים לנשים. בימים ההם הכובע היה עדיין חלק בלתי נפרד מלבוש נשים ורבות קנו את כובעיהן לפי הזמנה. כובענות הייתה מקצוע לא פחות מתפירה; אני מניח שבאירופה המערבית ובארה"ב גם היום. שאר הדברים נמכרו בקומת הקרקע: הלבשת גברים, בדים ולבנים, בגדי ילדים ודברי תינוקות, גרביים וסדקית. קופה רושמת אחת (מכאנית) מתוצרת NCR נמצאה בקצה האחורי של החנות. ההתחשבות הייתה מסורבלת למדי. לכל זמן היה בלוק לרישום החשבונות. עם גמר המכירה נרשם הפריט ומחירו בשלושה העתקים. עותק אחד נמסר ללקוח, איתו הלך לקופה. הסחורה עם העותק השני נמסרה לקופה ע"י הזמן. עותק שלישי נשאר בבלוק הרישום לביקורת ולסיכום היומי. מאחר ובמחלקות השונות היו בדרך כלל, זבנים קבועים, העברת הסחורה לקופה היווה לעת עומס בעיה (ב-'משביר', בשנות קיומו, עבדו באותה שיטה).

חמישה חלונות ראוה גדולים (בהחלט בממדים של משביר או כל-בו שלום) שימשו לתצוגה. דקוראטור מקצועי דאג לתצוגת הדברים ולתפאורות. דגם החיקוי היה כמובן ברלין; משם כולם למדו ואני חושב שלא נפלנו הרבה מהרמה המקובלת גם היום. ציבור לקוחתנו לא היה הציבור של מערב ברלין. רמת המחירים הייתה נמוכה ויותר עממית. לא הוצגו דברים בחלונות הראווה בלי מחירים, ואיש לא ציפה לקנות בווריצן מודלים פריזאים.

שנות השפע הכלכלי בגרמניה היו השנים 1924-1929. אז המחזור השנתי של העסק הגיע ל-250,000 מרק. כמה זה בהשוואה להיום? הדולר האמריקאי עמד אז 4.20 מרק לדולר, אך מי יודע מה היה כוח הקניה של הדולר ב-1929. איני יודע מה היה גובה המשכורות של העובדים. נדמה לי שמשכורת הדקוראטור נעה בין 300-400 מרק, הגבוהה בין המשכורות, קופאית קבלה 200-250 מרק, חניכה קיבלה רק כסף כיס, כ-20 מרק לחודש. חישוב המחירים היה כ-25% תוספת למחיר הסיטונאי. מה היה הרווח שהעסק השאיר במחזור השנתי, אחרי מס, איני יודע. אני יודע רק שאמי נרשמה כעובדת, ששולמו עבורה כל ההוצאות הסוציאליות, דבר שהעניק לה אחרי המלחמה רנטה מטעם הביטוח הסוציאלי הגרמני (כמשפחה לא היינו חברי קופת חולים כלשהי).

לאחר שיפוץ הדירה, כל אחד מאיתנו זכה בחדר משלו. יותר נכון, אחותי קבלה חדר, שם ישנה ביחד עם גרטרוד. אני קבלתי חדר קטן סמוך לחדר השינה של ההורים. חדר השירותים (שכלל גם אמבטיה) שופץ, אך נשאר גם להלן פרימיטיבי למדי. תנור שהוסק בפחם חימם את המים עבור האמבטיה; כמות המים החמים בפרק זמן מסוים הייתה מוגבלת. חימום התנור הסיק גם את החדר הקטן מעבר לכל צורך. לא היו שירותים נפרדים מהאמבט. תנור החימום לא סיפק מים חמים לרשת, וגם לכיור הרחצה היו רק מים קרים. אמבטיה עשו רק פעם בשבוע, במוצאי שבת, בעוד יום א' (השבתון הנוצרי בו החנות הייתה סגורה) היה שמור לאבי. ביתר הימים הסתפקו ברחיצה יומית בכיור, ובמים חמים מקומקום. זאת הייתה התקדמות לגבי שנים קודמות מעטות; אז היו בחדרי השינה של ההורים ושלנו שולחן רחיצה מיוחד עם סט של קערה וכד מחרסניה. למה אי אפשר היה להתקין בוילר כמו היום, לא ברור לי. הטכניקה בודאי הייתה כבר קיימת.